

**11. Mezinárodní sympóziium k dějinám medicíny,
farmacie a veterinární medicíny
Teorie, metodologie a prameny k dějinám medicíny,
farmacie a veterinární medicíny
Ústí nad Labem 26. – 27. 6. 2015**

Seznam abstraktů

- Tomáš Alušík: Metodologie a prameny k dějinám medicíny prehistorických nebo „temných“ období
- Jozefa Artimová: Ladzianskeho Nomina anatomica z roku 1935
- Bohdana Divišová: Konsiliární literatura jako pramen k dějinám medicíny 16. století
- Elena Ferencová – História prehĺbenia metodickej a pedagogickej spolupráce pri výučbe
Eva Kráľová: biofyziky a lekárskej fyziky na lekárskech fakultách v Českej a Slovenskej republike
- Matej Gogola – Medicína v Byzancii. Splynutie vedy a kresťanskej teológie na
Vojtech Ozo-rovský: univerzitnej úrovni?
- Václav Grub- Smrt jako téma dějin medicíny
hoffer:
- Vladan Hanulík: Analytické možnosti prostorového obratu v sociálních dějinách medicíny
- Šárka Hejlová: Košerování na městských jatkách v Brně
- Tomáš Hermann: Rockefellerova nadace v Československu: globální a lokální perspektiva
- Jan Hrudka: Zhoubné nádory v díle Karla Rokitanského a Rudolfa Virchowa – nové paradigma v medicíně
- Eva Kráľová – Reflexia vedeckého pokroku v študijnej literatúre z lekárskej fyziky
Elena Ferencová: a biofyziky pre potreby medicínskeho vzdelávania
- Jiří Michalík: Koncepcie medicíny u Heinricha Cornelia Agrippy z Nettesheimu (1486-1535)
- László Molnár: Sources in the history of medicine at universities and their practices – a Hungarian case
- Jan Musil: Československá eugenika. Dějiny lékařství a otázka lidských práv

- Miroslav Mydlík – Profesor MUDr. Viliam Ganz, PhD, F.A.C.C. *7. januára 1919 †10. novembra 2009
Katarína Derzsiová:
- Milan Novák – Psychiatrickí pacienti mezi „eutanázií“ a totální válkou, 1941–45:
Michal V. Šimůnek: Možnosti a limity statistické (mikro)sondy v případě jednoho ústavu (Kosmonosy)
- Katarína Pekařová: Vybrané aspekty výchovy k zdraví a starostlivosti o zdraví na školách v minulosti (do roku 1918 na dnešnom území Slovenska)
- Milada Říhová: Narození Václava Lucemburského
- Dana Stehlíková: Jak uchopit ars edendi v případě latinského herbáře Křišťana z Prachatic
- Marco Stella: Ideální těla. Antropologie, medicína a problém národa a rasy u Jindřicha Matiegky a Aleše Hrdličky (1918-1939)
- Milan Svoboda: Dětské „zrůdy“ v žitavských kronikách raného novověku
- Petr Svobodný: Soudobé dějiny medicíny: InSTITUTE, časopisy, témata
- František Šimon: Johannes Gregorius Macer Szepsius (1530 - po 1579) a jeho kritika lékařů
- Libor Švanda: Dietetický spis De observatione ciborum v bohemikálních rukopisech 15. století
- Daniela Tinková: Koncepty biomoci a medikalizace v dějinách medicíny
- David Tomíček: Magie ve středověké a raně novověké medicíně

Tomáš Alušík

(Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK Praha)

Metodologie a prameny k dějinám medicíny prehistorických nebo „temných“ období

Vzhledem ke své profesi (klasického) archeologa a specializaci na prehistorické a „temné“ či archaické období Řecka při svém výzkumu – především při zpracování dizertace na téma „Medicína a nemocnost v předhipokratovském Řecku“ – musím vycházet téměř výlučně z hmotných pramenů. Jde zejména o kosterní pozůstatky, vlastní lékařské nástroje a pomůcky a do určité míry také zobrazení nemocných či částí těla a některé relevantní výjevy vázového malířství. Písemné prameny jsou v této době omezeny v podstatě jen na tabulky v tzv. lineárním písmu B (2. polovina 2. tisíciletí př. Kr.) a homérské eposy.

Příspěvek se bude zabývat zejména otázkami výpovědní hodnoty uvedených pramenů. Jejich jednotlivé kategorie i soubory v jejich rámci mohou mít pro pochopení nemocnosti a dějin a úrovně lékařství dosti odlišný význam. Např. kosterní soubor může být špatně a fragmentárně dochován a jeho zpracování může sledovat jiná hlediska – fyzicko-antropologické, „rasové“, populačně-historické nebo chemicko-analytické. Tabulky s lineárním písmem B jsou omezeny na hospodářské záznamy. Homérské eposy obsahují celou řadu vrstev a kombinují realitu přelomu 2. a 1. tisíciletí př. Kr., mnohdy pouze na základě ústní tradice. Hlavní skupinou scén vázového malířství důležitých pro studium dějin lékařství jsou právě výjevy z Homéra. Pro některé časové úseky diskutovaného období řecké historie i určité oblasti Řecka se nám však jakýchkoli pramenů dostává bohužel velmi málo.

Vzhledem k různé výpovědní hodnotě pramenů a řadě problémů s nimi spojených proto v příspěvku také budu řešit možnosti celkového shrnutí výpovědi pramenů do smysluplného celku a vytvoření univerzálního modelu nemocnosti a dějin medicíny platného pro celé studované období.

Jozefa Artimová

(Centrum jazykového vzdelávania MU Brno)

Ladzianskeho *Nomina anatomica* z roku 1935

Príspevok sa zaoberá prvým prekladom *Nomina anatomica* do slovenčiny, ktorý pred osemdesiatimi rokmi publikoval anatóm Július Ledényi. V úvode rozoberá jazykovú situáciu na Slovensku v medzivojnovom období a dobový diskurz o zásadách terminologickej práce a o opodstatnenosti prekladu anatomickej nomenklatúry do národných jazykov. Primárnym motívom je pre Ledényiho potreba znížiť variabilitu v terminológii a vytvoriť slovenské ekvivalenty latinských termínov pre všetky anatomické štruktúry. Zakladá tak terminologickú tradíciu¹, ktorá viedla k ustáleniu anatomického názvoslovja na Slovensku. Jeho snaha o štandardizáciu a miera do akej sa na tomto procese podieľal lingvista², sa môže považovať za počiatky jazykového manažmentu³, ktorý sa plne realizoval v povojnovom období.

Jadrom práce je analýza Ledényiho prekladu a zameriava sa na štyri okruhy: na preklad zložených prídavných mien a predponových substantív i adjektív, ktoré nie sú typické pre slovanské jazyky a v českom prostredí boli jedným z argumentov, prečo názvoslovie do národného jazyka neprekladať; na prípady syntaktickej disproporcie medzi termínmi v origináli a preklade; na prípady nežiadúcej synonymie a na preklad deminutív, teda na oblasti, ktoré sú významné pri výučbe latinskej lekárskej terminológie.

Ledényi vždy uprednostňuje jednoslovné pomenovania tam, kde im zodpovedajú jednoslovné termíny v origináli. Ak treba, rozchádza sa s českou tradíciou (maxilla: čeľusť, mandibula: sánka, nam. horná a dolná čeľusť) a nahrádza i vžitú termíny (sternum: mostík nam. hrudná kosť). V mnohých prípadoch tak získava východisko pre tvorbu zložených prídavných mien (sternocostalis, sternoclavicularis, sternohyoideus a i.), ktorým potom v slovenčine⁴ zodpovedajú jednoslovné ekvivalenty (mostíkovorebrový, mostíkovokľúčny, mostíkovojazykový). Pri zavádzaní jednoslovných ekvivalentov u pôvodne viacslovných termínov (os cuboideum: kocka) sa tento postup ukázal neproduktívny. Ledényi je dôsledný pri prekladaní deminutív, zvlášť v prípadoch, kde sa v nomenklatúre vyskytujú terminologické dvojice (corpus: corpusculum). Nové ekvivalenty zavádza i pre preťažené pojmy (alveolus: mechúrik, nam. vačok, ktoré je už ekvivalentom k folliculus, bursa, utriculus) a do značnej miery

¹ V českej tradícii sa dnes, rovnako ako v roku 1920, pokladá preklad všetkých anatomických štruktúr za neúčelný.

² Na úvodnej strane Ledényiho *Nomina anatomica* je lingvista Henrich Bartek uvedený ako „rečový korektor“. Glosy, ktoré k mnohým novozavedeným termínom Bartek uverejnil v Slovenskej reči (1934-1938), však naznačujú, že zrejme išlo o intenzívnu spoluprácu.

³ Termín jazykový manažment používame podľa Nečasa, in: Pavel NEČAS, Stav české anatomickej nomenklatury na ústavech anatomie a soudního lékařství (empirické pohledy), Disertační práce, Olomouc 2010, s. 33.

⁴ V češtine sa používajú buď latinizované tvary *sternokostální*, alebo opis *týkající se kosti hrudní a žeber* (heslo sternocostalis, in: Jan KÁBRT – Jan KÁBRT jr., Lexicon medicum, Druhé doplněné a přepracované vydání, Praha 2004, 1136 s.

tým potláča prípady nežiadúcej synonymie. Pokiaľ ide o prípady syntaktickej disproporcie, Ledényi jednoznačne uprednostňuje kongruentné atribúty (cavum nasi : nosová dutina). Napriek počiatočným rozpakom z Ledényiho prekladu Nomina anatomica sú mnohé z ním navrhnutých terminologických riešení platné i v modernom slovenskom anatomickom názvosloví.

Výberová bibliografia:

Antal, J.: Anatomické názvoslovie. ed. Ján Horecký, SAV: Bratislava, 1962, 575 s.

Ledényi, J.: Nomina Anatomica. Slovenské telovedné názvoslovie. Matica slovenská: Martin, 1935, 240 s.

Horecký, J.: Na okraj českého a slovenského anatomického názvoslovia. In: Česko-slovenský terminologický časopis, 1962, 1, s. 17.

Horecký, J.: Formovanie slovenskej odbornej terminológie v SAVU. In: Slovenská akadémia vied a umení. Z dejín vied a techniky na Slovensku 16. Red. O. Pöss, Historický ústav SAV : Bratislava, 1994, s. 57.

Švagrovský, Š.: Ustálenie slovenskej terminologie anatomickej. In: Bratislava, 1937, 11, s. 438-441.

Švagrovský, Š.: Jazykovedný odkaz Henricha Barteka. In: Slovenská reč, 1992, 57, s. 201-207.

Švagrovský, Š. – Ondrejovič, S.: Prvé pokusy o slovenskú lekársku a lekárnickú terminológiu. (Pri storočnici od narodenia prof. Júliusa Ledényiho-Ladzianskeho, tvorcu slovenského anatomického názvoslovia). In: Slovenská reč, 2003, 68(4), s. 201-205.

Bohdana Divišová

(Ústav dějin lékařství a cizích jazyků I. LF UK Praha)

Konsiliární literatura jako pramen k dějinám medicíny 16. století

Lékařská konsilia 16. století patří k méně prozkoumaným literárním žánrům raného novověku. Cílem příspěvku je přiblížit tento druh s jeho specifickou skladbou a na vybraném vzorku konsilií několika autorů nastínit možnosti jejich využití pro výzkum dějin medicíny, např. v oblasti retrospektivní diagnostiky, dějin všedního dne (*Alltagsgeschichte*), nebo epistemologického vývoje ve srovnání s příbuznými žánry (*observationes, epistolae, consultationes*).

Elena Ferencová – Eva Kráľová

(Ústav lekárskej fyziky, biofyziky, informatiky a telemedicíny LF UK Bratislava)

História prehĺbenia metodologickej a pedagogickej spolupráce pri výučbe biofyziky a lekárskej fyziky na lekárskech fakultách v Českej a Slovenskej republike

Snaha vysokoškolských pedagógov biofyziky a lekárskej biofyziky na lekárskech fakultách v bývalom Československu, aby v edukačnom procese pregraduálneho štúdia získali študenti vedomosti a zručnosti na dostatočnej úrovni a boli schopní aplikovať získané poznatky v medicínskej praxi už v minulom storočí viedla k vytvoreniu tzv. Predmetovej rady pre lekársku biofyziku. V 70-tych rokoch sa pripravovalo vydanie celoštátnej učebnice pre výučbu biofyziky na lekárskech fakultách a bolo potrebné zjednotiť výučbu tohto predmetu, rovnako ako zmapovať výskum na vtedajších ústavoch či katedrách. Prvé stretnutie pod názvom „Dni lekárskej biofyziky“ sa konalo v roku 1978 pri príležitosti 55. výročia založenia Katedry lekárskej fyziky na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v prostredí rekreačného strediska Modra - Harmónia pri Bratislave. Odvtedy sa „Dni lekárskej biofyziky“ konajú pravidelne každoročne ako medzinárodné konferencie a na ich organizácii sa striedavo podieľa 10 ústavov biofyziky a to 7 z Českej republiky a 3 zo Slovenskej republiky.

Odborníci z biofyziky si odovzdávajú svoje skúsenosti na sklbenie metodologickej a pedagogickej činnosti vo výučbe biofyziky a lekárskej biofyziky formou prednášok, ktoré sa týkajú výučby, prednášok s vedeckovýskumnou tematikou, z oblasti výpočtovej techniky, informatiky a telemedicíny. V prvej dekáde venovali odborníci pozornosť didaktickému a metodickému prístupu vo výučbe biofyziky, ale aj vedeckému výskumu na jednotlivých pracoviskách. Druhá dekáda už bola zameraná na doplnenie výučby o výpočtovú techniku a informatiku, predovšetkým na aplikačné programy v medicíne. V tejto dekáde sa už odborných rokovaní zúčastňovali nielen pracovníci z lekárskech fakúlt, ale aj zo Slovenskej akadémie vied, Českej akadémie vied, farmaceutických, veterinárnych a ošetrovateľských fakúlt. V ďalšej dekáde, okrem príspevkov s pedagogickou tematikou už došlo k výraznému zvýšeniu počtu príspevkov s tematikou informačných a komunikačných technológií, výmenných programov a výsledkov vedeckého výskumu vďaka posterovej forme prezentácie. Výučba v tomto období bola rozšírená v oboch republikách o paralelnú výučbu zahraničných študentov v anglickom jazyku a vznikla nutnosť vydania učebníc v anglickej mutácii. Z jednotlivých konferencií boli vydané zborníky a vedecké práce dostupné na internetovom portáli www.stranok.jednotlivych.fakult. V tomto období už bola ponúkaná aj možnosť publikovania vo vedeckých časopisoch. Postupne do sekcie vedeckej činnosti prispievali aj študenti doktorandského štúdia. V súčasnosti je venovaná pozornosť aj problematike telemedicíny a grantových projektov na jednotlivých pracoviskách. Do budúcnosti sa plánuje efektívnejšie využiť „Dni lekárskej biofyziky“ na podporu doktorandského štúdia a zaviesť kategóriu slávnostných prednášok. V r. 2015 sa XXXIX. Dni lekárskej biofyziky budú konať na II. LF UK v Prahe.

Literatúra

MONSTEIN, V., HRAZDÍRA, I. Desatiletá histórie dnu lekárskej biofyziky v číslech. Sborník abstrakt. XI. DLB, Skalný Dvůr, 1988, s. 24.

Matej Gogola – Vojtech Ozorovský

(Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky LF UK Bratislava)

Medicína v Byzancii. Splynutie vedy a kresťanskej teológie na univerzitnej úrovni?

Vzťah k medicíne sa v Byzancii zakladal predovšetkým na uznávaní „overených autorít“ a teda používaní a prepisovaní diel prisudzovaných Hippokratovi a Galénovi.

Kontinuálne sa vychádzalo zo zachovaných písomností, ktoré boli dostatočne preverené časom, a z pohľadu antickej kultúry absolútne nenapadnuteľné a nenahraditeľné. Zo spomenutých primárnych prameňov neskôr čerpali ďalší učitelia, ktorí sa venovali lekárskej profesii a Hippokratove a Galénove kompendiá rozšírili o nové, modernejšie a prepracované prvky ovplyvnené orientálnym prostredím. Orientálna, resp. perzská a neskôr arabská medicína prichádzali s tou byzantskou často do kontaktu a navzájom sa ovplyvňovali.

K výraznejšiemu stretu byzantskej a orientálnej – v tomto prípade arabskej medicíny, prichádza zhruba od druhej polovice 7. storočia. Arabi sa totiž zmocnili viacerých dôležitých byzantských miest, najmä Damasku, Jeruzalemu, Antiochie, Edessy a Alexandrie. Práve dobytie egyptskej Alexandrie je pre ďalší vývoj byzantskej medicíny dosť podstatné, pretože jej vplyv upadá a do popredia sa v oblasti medicíny dostáva hlavné mesto, Konštantínopol. Dalo by sa povedať, že v byzantskej medicíne sa vzácnne skombinovala filozofia novoplatonizmu s učením cirkevného otca a neskoršieho alexandrijského patriarchu Sv. Athanasia. Na prvý pohľad sú to dva protichodné názory. Oba sa však vzácnne prelínali. Spojenie antických a orientálnych medicínskych poznatkov s kresťanskou teológiou robilo byzantskú medicínu (a samozrejme nielen tú) takou špecifickou.

Preto sa stretávame s osobnosťami ako Zenon z Cypru, Oribasios či Alexander z Tralleis, ktorí v rámci svojich lekárskeho úkonov využívali amulety či talizmany, a na druhej strane vieme o Aetiovi z Amidy alebo Gessiovi z Petry, ktorí kládli dôraz na modlitbu a cirkevný život. V staršej historiografii prevládala názor, že mnohí lekári absolvovali štúdium na univerzite v Konštantínopole. Túto tézu už ale moderná historická veda vylučuje. V Byzancii boli vysoké školy, ktoré boli sekulárneho charakteru – boli zakladané cisárom a jemu zodpovedné. Prvá vysoká škola tzv. Pandidakterion vznikla v priebehu 4. storočia, ale organizovaný charakter začala mať až roku 425, kedy cisár Theodosios II. reorganizoval túto školu z čias Konštantína Veľkého. Sídlila v cisárskej stĺpovej sieni, tzv. Basilike stoa a jej hlavnou úlohou bolo vychovať štátnych úradníkov. Vyučovalo tu 31 pedagógov (15 v latinskom, 16 v gréckom jazyku). Medzi hlavné predmety patrili právo, filozofia, medicína, aritmetika, geometria, astronómia, hudba a rétorika.

Medicína sa však vyučovala najmä v spojitosti s praxou v nemocnici – xenodocheion (napr. tradičná lekárska škola v Pergamone). Z prameňov vieme, že v 8. storočí už táto škola neexistovala a čo sa týka jej zániku existuje viacero legiend. K obnoveniu vysokej školy dochádza v 50. rokoch 9. storočia, kedy brat cisárovnej Theodory – Bardas

v komplexe cisárskeho paláca Magnaura zakladá Pandidakterion tes Magnauras.
V období vzniku novozavedenej školy ju viedol Lev Matematik. Po zavraždení Bardasa, hlavného donátora tejto inštitúcie, škola prestala fungovať a k jej opätovnému obnoveniu prichádza v období vlády cisára Konštantína Porfyrogenneta.

Václav Grubhoffer

(FF JU České Budějovice)

Smrt jako téma dějin medicíny

Studium smrti je dnes již tradičním historiografickým tématem, do určité míry snad i svébytným badatelským směrem. Obliba tanatologické problematiky v současném zahraničním i domácím dějepisectví vychází mimo jiné z interdisciplinární povahy studia posledních věcí člověka, neméně z možnosti využívat aktuální metodologické přístupy např. historické antropologie, dějin mentalit či dějin těla. V neposlední řadě lze při bádání o smrti aplikovat nosné teoretické koncepty, např. teorii medikalizace. Při studiu lidského umírání a smrti se historik zákonitě často dotýká výsostných témat dějin lékařství, medicíny a lékařského myšlení. S dějinami medicíny přímo souvisejí hned dvě ze tří teoretických východisek bádání o smrti, jež formulovala přední autorita tanatologického studia, historik Michele Vovelle: kategorie „fyzické smrti“ (mort subie) a „diskursu o smrti“ (discours sur la mort).

Podle současných antropologů byla dosud právě oblast fyzické smrti ve výzkumech humanitních věd podceňována. K zodpovídání otázek týkajících se nemocného, umírajícího a mrtvého těla, proměn konceptů nemoci a smrti, nakládání s mrtvým tělem, či vztahů mezi pacienty a lékaři, otevírají příhodný prostor právě dějiny medicíny spojující přístupy klasické historiografie s tématy a poznatky dějin vědy, techniky a vzdělanosti. Teoreticky laděný příspěvek ukotvený časově v období raného novověku (zejména 18. století) představí moderní badatelská východiska k tématu smrti z pohledu dějin medicíny a vybrané vědecké výstupy moderní české a zahraniční historiografie, se zvláštním zřetelem k historiografii italské.

Vladan Hanulík

(Ústav historických věd FF UPa Pardubice)

Analytické možnosti prostorového obratu v sociálních dějinách medicíny

Prostorový obrat ovlivňuje sociální a humanitní vědy od 80. let 20. století. Z širokého spektra problémů, které lze nahlížet optikou analytických metod reflektujících roli prostoru ve vnímání historických proměn je v konferenčním příspěvku kladen důraz zejména na možnosti využití soudobých antropologických a filosofických reflexí prostorové dimenze bytí v sociálních dějinách medicíny.

Anglosaská antropologie diferencuje mezi pojmy prostor (space) a místo (place). Paradigma moderny chápalo tyto dva pojmy coby hierarchicky strukturované, stále kategorie, jejichž neměnnost definovala jako danou determinantu samotné existence a vývoje. Edward Casey navrhuje, že bychom měli nahradit představu jednotného prostoru (space world) spíše polyfonií světa míst (place world). Jedině v takovém případě dokážeme pochopit odlišnosti, specifika a heterogenitu míst, v jejichž rámci lidé existují a která významně ovlivňují proces a vnímání léčebné terapie.

Příkladně nemocnice nepředstavuje pouze prostor, v němž se odehrává aktuální léčba pacienta, ale místo s vlastní inherentní významovou vrstvou. Nemocniční pokoj není pouhým prostorem mezi podlahou, stropem a čtyřmi stěnami, ale místem, do něhož jsou vepsány možnosti jednání pacienta, lékaře, zdravotní sestry i návštěv, které přicházejí za pacienty. Jednání aktérů nezávisí pouze na vlastním úsudku, ale i na nutnosti respektu k vlastnostem místa, do něž vstupují. Realizují se zde prostřednictvím identifikace svého těla se specifickou rolí, která je zde od něj očekávána. Těla – návštěvníků, pacientů, lékařů i ošetřovatelek zde nejsou prvkem, který danou vlastnost prostoru svým jednáním nekonstruuje, spíše performuje již existující potenciality jednání. Využívá implicitně obsažených očekávání k jejich explicitnímu vyjádření prostřednictvím jednání.

Konferenční příspěvek konceptualizuje metodologický přístup, možnosti aplikace a reflexi prostorového obratu v sociálních dějinách medicíny.

Šárka Hejlová

Košerování na městských jatkách v Brně

Dokumentace ke košerování hovězího dobytka na městských jatkách v Brně (1897-1994) z období první republiky a krátce po válce, je zajímavou dobovou ukázkou tehdejší platné legislativy a zvěrolékařských předpisů, technologických postupů při porážení jatečných zvířat a zpracování masa, má ale i podtext ekonomický a politický. Košerování bylo prováděno pro židovskou náboženskou obec, respektive židovské obce. Košer maso se dále zpracovávalo na košer masné výrobky, nebo se s košer masem obchodovalo.

Tomáš Hermann

(Katedra filosofie a dějin přírodních věd PřF UK Praha)

Rockefellerova nadace v Československu: globální a lokální perspektiva

Působení Rockefellerovy nadace v raném Československu patří mezi význačné americké iniciativy, kterým nová republika otevírala prostor zvláště příhodný pro jejich specifický typ aktivismu, prosazované hodnoty a mentalitu, spojenou s étosem budování a civilizačního poslání. Vlivy na rozvoj vědecké medicíny byly přitom mnohostranné, jedná se v tomto smyslu o jistý model „amerikanizace“ a jejího uplatnění v odlišných kulturních a společenských tradicích. Na pozadí nové studie se příspěvek zaměří na problematiku historického přístupu a hodnocení při konfrontaci dobové globální perspektivy nadace a lokálních souvislostí rozvoje medicíny.

Jan Hrudka

(Katedra filosofie a dějin přírodních věd, Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Ústav patologie 3. lékařské fakulty UK v Praze a Fakultní nemocnice Královské Vinohrady)

Zhoubné nádory v díle Karla Rokitanského a Rudolfa Virchowa – nové paradigma v medicíně

Cílem této historicko-epistemologické studie je popsat chápání zhoubných nádorů na poli vědecké medicíny v 19. století. Práce se zaměřuje na systematická pojednání dvou významných, současně působících patológů, Karla Rokitanského ve Vídni a Rudolfa Virchowa v Berlíně. Práce dokumentuje transformaci pojetí podstaty, povahy a příčiny zhoubných nádorů ve zmíněném období. Karel Rokitanský a jiní starší badatelé, např. skotský chirurg a anatom John Hunter, chápali nádory jinak než dnešní přírodověda: Rokitanský považoval nádor za masu usazené chorobné substance, produkované v nadměrném množství nemocným organismem. V tomto konceptu lze spatřovat relikty starověké humorální patologie. Poruchou tělesného chemismu, „dyskrazií“, Rokitanský vysvětloval celkové chátrání nemocných a výskyt mnohočetných tumorů podobného vzhledu v různých místech těla. Naopak, jeho současník Rudolf Virchow jasně formuloval postuláty buněčné teorie („všechny buňky vznikají z buněk buněčným dělením“) a popsal nádory jako populaci nadměrně se dělících buněk. Mnohočetný výskyt podobných tumorů popsal jako dceřiná ložiska, metastázy, jednoho primárního nádoru, tyto metastázy ve Virchowově pojetí rostou z jednotlivých oddrolených nádorových buněk, podobně jako embryo, které vzniká z jediného oplodněného vajíčka. Takto rozumí výskytu mnohočetných nádorů dnešní biomedicína. Virchow ustanovil do dnešních dnů klíčový způsob myšlení teoretické i klinické onkologie.

Některé Virchowovy myšlenky se objevují již ve spisech starších badatelů, zejména pak skotského patologa Mattheewa Baillieho, který popisuje ve svých pitevních nálezech obdobný vzhled primárního nádoru a sekundárních ložisek v blízkých mízních uzlinách; Baillie tušil, že za tímto jevem stojí šíření nádoru skrze transport hmotných částic, aniž by však uvažoval o jejich povaze. Přímým Virchowovým předchůdcem a učitelem je všestranný berlínský fyziolog Johannes Müller, který začínal nádory zkoumat v proudnicích buněčné teorie. Svůj spis o nádorech publikoval roku 1838, tedy stejného roku, kdy první koncepce buněčné teorie publikovali Theodor Schwann a Matthias Jacob Schleiden a rok po té, co obdobnou teorii prezentoval Jan Evangelista Purkyně.

Vznik tohoto nového medicínského paradigmatu, tedy posun od pojetí Rokitanského k teorii Virchowově, je diskutován ve světle epistemologie francouzského filosofa a historika medicíny Georgese Canguilema. Canguilhem zkoumá počátky buněčné teorie a konkurenční „protoplazmatické“ či „blastémové“ teorie, v níž buňky nevznikají dělením, ale vysrážejí se z blastému, zárodečného roztoku. Canguilhem hledá myšlenkové kořeny obou směrů ve filosofii, nikoliv v empirických faktech: Albrecht von Haller a Georges Buffon v 18. století anticipovali existenci jakýchsi „živoucích atomů“ jako konstitutivních prvků živých organismů, a to nezávisle na předchozích raných

mikroskopických studiích ze 17. století, např. z pera Marcella Malpighiho či Roberta Hooka.

Studie interpretuje velký úspěch buněčné teorie v 19. století mimo jiné jako úspěch přílehlavého „sociomorfního modelu“, kdy společnost daného období spatřuje v přírodě sebe a přírodu v sobě. Buněčná teorie a její filosofické anticipace se rozvíjí zejména v době občanské emancipace a četných revolucí v Evropě: rodí se idea buněk jako kooperujících občanů v organismu-státě. Je příznačné, že v téže době jako pojetí nádorů coby vlastních buněk-škůdců vznikají různé eugenické ideologie.

Primární literatura

ABERNETHY J. Surgical Observations containing a Clasification of Tumours, with cases to illustrate the History of each Species; - an account of Diseases which strikingly resemble the Venereal Disease; - and various Cases illustrative of different surgical Objects. T. N. Longman and O. Rees, London, 1804.

MÜLLER J., Ueber den feinern Bau und die Formen der krankhaften Geschwülste. Berlin, G. Reimer, 1838.

ROKITANSKY C. Handbuch der allgemeinen pathologischen Anatomie. Braumüller & Seidel, Wien, 1846.

ROKITANSKY C. Lehrbuch der pathologischen Anatomie. Dritter Band. Wilhelm Braumüller, K. & K. Hofbuchhändler, Wien, 1861.

VIRCHOW R., Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebslehre, Verlag von August Hirschwald, Berlin, 1859.

VIRCHOW R., Die Einheitsbestrebungen in der wissenschaftlichen Medicin, G. Reimer, Berlin, 1849.

VIRCHOW R., Vorlesungen über Pathologie von Rudolf Virchow. Zweiter Band: Onkologie. Verlag von August Hirschwald, Berlin, 1863.

Sekundární literatura

CANGUILHEM G., Knowledge of life. Fordham University Press, New York, 2008, (první vydání 1965).

FOUCAULT M. Zrození kliniky. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010. Orig.: Naissance de la clinique, 1963.

HAJDU S.I. Pathologists Who Attained Fame Without Using Microscopy Annals of Clinical & Laboratory Science, vol. 33, no. 1, 2003.

HAJDU S.I. Greco-Roman Thought about Cancer. American Cancer Society. Published online 29 March 2004 in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com).

- HERMANN T., Vědecká činnost Jana Evangelisty Purkyně a její mnohostranný přínos. *Živa*, 202-205, 5, 2011.
- KOMÁREK S., *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*. Academia, Praha, 2008.
- LE FANU J. *Vzestup a pád moderní medicíny*. Academia, Praha, 2001.
- MEYER-STEINEG T., SUDHOFF K., *Geschichte der Medizin im Überblick mit Abbildungen*, Jena, Gustav Fischer Verlag, 1928.
- PORTER R. *Dějiny medicíny*. Praha, Prostor. 2013.
- POSNER C. *Rudolf Virchow*. Salzwasser Verlag, 2011 (první vydání 1921).
- POVÝŠIL C., ŠTEINER I. et al. *Obecná patologie*, Praha, Galén, 2011
- ROKYTA R., J. E. Purkyně a jeho objevy v oblasti nervového systému. *Živa*, 227-228, 5, 2011.
- RUMPLER H., DENK H., OTTNER C. *Carl Freiherr von Rokitansky (1804-1878): Pathologe, Politiker, Philosoph, Gründer der Wiener Medizinischen Schule des 19. Jahrhunderts*. Böhlau Verlag, Wien, 2005.

Jiří Jindra

(Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha)

Šance českých lékařů, fyziologů a biologů na získání Nobelových cen

Podle názvu příspěvku bude pojednána otázka neúspěchu českých lékařů, fyziologů a biologů v soutěži o Nobelovy ceny, a to podle archivních materiálů Nobelovy nadace ve Stockholmu. Budou zváženy i okolnosti, které vedly k tak malému zájmu českých a československých odborníků o nejvyšší a prestižní ocenění, jakým je Nobelova cena. Jsou zaznamenány pouze 4 nominace Čechů-lékařů a fyziologů na Nobelovu cenu za medicínu a fyziologii do roku 1963. Navrženi byli: J. Horbaczewski, F. K. Studnička, J. Wolf a K. Šulc.

Novější spisy o kandidátech jsou utajeny. Mezi nimi jsou jistě návrhy na Nobelovu cenu za medicínu a fyziologii či za chemii pro A. Holého z AV ČR. Mnohem více českých vědců se zúčastnilo v konkursu na Nobelovy ceny jako navrhovatelé.

Eva Kráľová – Elena Ferencová

(Ústav lekárskej fyziky, biofyziky, informatiky a telemedicíny LF UK Bratislava)

Reflexia vedeckého pokroku v študijnej literatúre z lekárskej fyziky a biofyziky pre potreby medicínskeho vzdelávania

Pojem lekárska fyzika použil po prvýkrát v histórii zürišský lekár a fyzik profesor Adolf Eugène Fick v názve svojej učebnice *Die Medizinische Physik* (1856). Uviedol, že predkladá vtedajším študentom medicíny učebnicu „z odboru, ktorý ako most spája brehy dvoch samostatných teritórií – fyziky a lekárstva nad tokom vôd rieky spoločného vedeckého poznania. Aby tento most bol funkčný, musí mať piliere na obidvoch brehoch.“

Skutočnosť, že prírodovedné predmety, vrátane lekárskej fyziky a biofyziky, tvoria významnú podpornú súčasť predklinických a klinických predmetov pre neskoršie zvládnutie diagnostických a terapeutických postupov, bola akcentovaná objavom röntgenového žiarenia K. W. Röntgenom (1896) a jeho následným využívaním v diagnostike a terapii.

Prof. PhDr. Viktor Teissler, prednosta Ústavu pre lekársku fyziku na LFUK v Bratislave, bol autorom historicky prvej učebnice *Lekárska fyzika v Československu*, ktorá vyšla 3 vydaniach (1937, 1945, 1948). V samostatnej kapitole „Röntgen“ reflektovala objav röntgenového žiarenia (vznik röntgenových lúčov, ich absorpcia a využitie v diagnostike, problematika rádioaktívneho žiarenia, detekcie a medicínskej aplikácie rádioaktívnych preparátov). Ako povinná študijná literatúra pre predmet lekárska fyzika bola používaná na všetkých lekárskejších fakultách v Československu.

S postupom vedeckého výskumu štruktúry a funkcie biologických systémov sa predmet začal modifikovať a viac prikláňať k biofyzike, resp. lekárskej biofyzike. Tento trend sa odzrkadlil v učebnici *Vybrané kapitoly z fyziky (Úvod do biofyziky)* autorov Viktora Teisslera a Žigmunda Križana (Vydavateľstvo SAV, 1955). Táto učebnica tvorila kompromis medzi učebnicami nemeckými, ktoré boli prevažne učebnicami fyziky a učebnicami francúzskymi, ktoré sa prikláňali k fyziológii. Jej používanie predpokladalo určitý stupeň prírodovednej gramotnosti, ktorý mal zodpovedať úrovni stredoškolskej fyziky.

V nasledujúcom období sa výučba lekárskej fyziky a biofyziky, v nadväznosti na vedecký pokrok vo fyzike a fyziológii, obohacovala o ďalšie témy, významné pre lekársku diagnostiku a terapiu, ako napr. objav magnetickej rezonancie (1952), RIA – radioimmunoassay (1977), počítačovej tomografie – CT (1979), využitie magnetickej rezonancie na lekárske diagnostické zobrazovanie – MRI (2003), vrátane pokročilých diagnostických a terapeutických metód a prístrojovej techniky súčasnosti s podporou informačných a komunikačných technológií pre zabezpečenie elektronizácie zdravotníctva.

Fyzikálne a biofyzikálne princípy moderných diagnostických a terapeutických metód pokryla celoštátna učebnica Biofyzika autorského kolektívu pod vedením prof. MUDr. Ivo Hrazdiru, DrSc. (1983, 1986, 1990). V precízne vypracovanej forme podáva biofyzikálnu interpretáciu základných biologických javov a fyziologických procesov, vysvetľuje mechanizmy účinku fyzikálnych faktorov na živé systémy a objasňuje fyzikálne princípy lekárskej prístrojovej techniky.

V r. 2004 (reedícia 2006) vyšla vo Vydavateľstve UK v Bratislave učebnica Lekárska fyzika a biofyzika pre medicínsku prax, ktorej prínos spočíva v inovovanej štruktúre, nadväznosti na ďalšie príbuzné medicínske odbory s podporou internetových študijných zdrojov.

V súčasnosti dozrel čas na vydanie modernej učebnice obsahujúcej najnovšie vedecké poznatky v širokej medzinárodnej odbornej spolupráci.

Jiří Michalík

(Katedra filosofie FF UPOL Olomouc)

Koncepce medicíny u Heinricha Cornelia Agrippy z Nettesheimu (1486-1535)

Ve svém příspěvku se pokusím prozkoumat Agrippovu svébytnou koncepci medicíny. Zasadím ji do kontextu Agrippovy přírodní filosofie, antropologie a kosmologie. Jako klíčový vliv na Agrippu bude identifikováno dílo M. Ficina „De vita libri tres“, spis Picatrix a rovněž díla některých antických autorit, např. Galéna a Plinia st. Ačkoliv Agrippovo pojetí medicíny není tak známé jako revoluční přestavba medicíny u Paracelsa, vykazuje s ní důležité shodné rysy, které se budu snažit identifikovat.

Jako východisko pro seznámení se s Agrippovým pojetím medicíny poslouží jeho skeptická kritika, obsažená v Agrippově svébytné encyklopedii renesančního vědění „De incertitudine et vanitate scientiarum declamatio invectiva“. Na základě negativního obrazu medicíny z této knihy se pokusím vybudovat obraz pozitivní. Jako rozhodující pro mou interpretaci se přitom ukáže takové pojetí medicíny, které zde Agrippa nekritizuje buď vůbec, nebo jen velmi mírně. V rekonstrukci takového obrazu medicíny, který mohl být plausibilní i pro „skeptického“ Agrippu, si vypomůžu analýzou jeho neméně důležitého spisu „De occulta philosophia.“

László Molnár

(Archive of Semmelweis University Budapest)

Sources in the history of medicine at universities and their practices – a Hungarian case

The traditional subjects of the history of medicine, such as the biographic scripts of outstanding doctors, or the stories of certain institutes (hospital, university, professorship) are still decisive in the practice of Hungarian medical history writing. Nevertheless some more modern and international trend following approaches have also appeared recently. The process of the subjects mentioned above is generally linked to anniversaries, and the person reporting on the assignment usually relies on the registry of students and personal files from the sources of the archive. Those engaged in the institutional history research the documents previously mentioned too, as well as the records of the decision-making establishments (university and faculty councils, etc.), rectors' and deans' office, and the departments.

The process of the 1956 events on the 2nd Clinic of Surgery is to be considered as an interesting frontier of the institutional history. The author, who was a young surgeon of the clinic at the time, has processed systematically not only the memories of his own, but the documents of patients of the institute as well. The case was quite the similar on the Clinic of Radiology, when it came to processing the story of Hungarian radiology and the professional association. The research, which has lasted for years, was executed by one of the associate professors, relying mostly on the records of our university's archive, and partially on the sources of other collections. A several years old PhD dissertation is to be considered as the social historical approach of the matter, its title goes "The history of surgery in Hungary 1686-1848". The author researched the social composition of the students of surgery based on the registry of students in our university's archive, performing an all-inclusive statistic analysis. In other collections (Budapest City Archive, county archives, Archive for the History of Medicine) guild scripts and inheritance inventories meant the source of the study.

Jan Musil

(Katedra politologie a filozofie FF UJEP Ústí nad Labem; Katedra filosofie a dějin přírodních věd PpF UK Praha)

Československá eugenika. Dějiny lékařství a otázka lidských práv

Československá první republika se stala prostředím, ve kterém byly diskutovány medicínské otázky po oprávněnosti zásahů do zdraví národního společenství. Občasné volání po hygienických státních intervencích z dob přelomu devatenáctého a dvacátého století se přerodilo v systematickou snahu po jejich prosazení politickou cestou. Mezi elitami československé medicíny, antropologie a biologie vznikla skupina eugenických nadšenců, kteří zvláště ve třicátých letech promýšleli účinnost jednotlivých prosazovaných nástrojů. Snaha o národní eugenickou politiku se tak stala důležitým mezníkem v dějinách československého lékařství. Příspěvek otevírá historické téma s otázkou, nakolik se důsledná aplikace eugenických opatření (zvláště v podobě negativních nástrojů, jakými jsou izolace a sterilizace) dotýká práv a svobod jednotlivce.

Ústředním bodem příspěvku je komparace dvou svébytných dobových myšlenkových kotlíků. Na jedné straně stojí eugenické hnutí, jehož členové promýšlí možnosti disciplinace jedince ke zdravému životu (či přímo omezení jedince na právech, narušují-li zdravé tělo národa), na straně druhé je česká filosofická tradice, která zpřítomňuje otázku humanity a lidských práv. Příspěvek je postaven na střetu mezi argumenty pro legalizaci a legitimizaci lékařských zásahů do těla individua a proti nim.

Autor hledá v dobových vydaných pramenech argumenty pro svou hypotézu o přímém rozporu mezi eugenickou větví české medicíny a lidskoprávní tradicí českého myšlení. Nadto jsou obě postulované skupiny nazírány v širším historicko-hodnotovém kontextu. Eugenické hnutí v Československu bylo ve svých argumentech zjevně ovlivněno zvláště z anglosaského světa. Z toho samého prostředí však do českého myšlení pronikla i myšlenka o přirozenosti a nezadatelnosti lidských práv – a na garanci těchto práv byla dokazována pokrokovost a demokratičnost nového státu.

Je lidská svoboda víc než prospěch celku? Je zdraví věcí jednotlivce, anebo je společnost oprávněna k jeho distribuci a přísnému střežení? V příspěvku jsou analyzovány argumenty pro obhajobu exekutivních opatření při diagnostikování sociální či zdravotní indikace. Zastánci eugeniky kritizují koncept přirozených lidských práv a uvažují možnosti jejich korigování. Argumenty proti eugenickým zásahům ukazujeme zvláště na textech Emanuela Rádla (na jehož odkazu staví celá novodobá lidskoprávní tradice v Čechách). Ačkoliv i tento směr pochybuje o přirozenosti lidských práv – tedy o jejich odvozenosti z pouhého faktu zrození, shledává autor příspěvku značný rozpor mezi hodnotovými základy i politicko-společenskými důsledky aplikace mezi oběma přístupy. Proto je na místě se ptát, zda je eugenika na špičce vývoje evropských věd a slouží civilizačnímu pokroku, anebo je naopak naprostou úchylkou přičící se křesťanské lidskoprávní tradici, v důsledku pohrdající svobodou a důstojností člověka.

Literatura

Daniel J. KEVLES, From Eugenics to Patents: Law, and Human Rights, in: Annals of human genetics, 2011/75, s. 326-333.

Daniel J. KEVLES, In the name of Eugenics: Genetics and the uses of human heredity, Berkeley – Los Angeles 1986.

Josef MEISNER, Rasismus hrozí kultuře, Praha 1934.

Emanuel RÁDL, Proti tak zvané sociální indikaci, Praha 1932.

Emanuel RÁDL, Válka Čechů s Němci, Praha 1927.

Vladislav RŮŽIČKA, Péče o zdatnost potomstva (eugenika), Praha 1923.

Vladislav RŮŽIČKA, Zlepšení stavu národa plemennou hygienou či eugenikou?, in: Karel WEIGNER (ed.), Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlecht'ování, Praha 1934, s. 75 – 88.

Bohumil SEKLA, Dědičnost v přírodě a ve společnosti, Praha 1937.

Michal ŠIMŮNEK, Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900-1925, in: Marius TURDA – Paul WEIDLING (eds.), Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940, Budapest 2007, s. 145-166.

Michal ŠIMŮNEK, Pro et contra. Debaty o zavedení tzv. eugenické sterilizace v Československu, 1933-1938, in: Speciální pedagogika 22/3, 2012, s. 224-240.

Miroslav Mydlík – Katarína Derzsiová

(IV. interná klinika UNLP Košice)

Profesor MUDr. Viliam Ganz, PhD, F.A.C.C. *7. januára 1919 †10. novembra 2009

Viliam Ganz sa narodil 7. januára 1919 v Košiciach a zomrel 10. novembra 2009 v Los Angeles, USA. Pri príležitosti 5. výročia jeho smrti bola odhalená pamätná tabuľa na jeho počesť, umiestnená na budove Premonštrátskeho gymnázia, Kováčska 28 v Košiciach, na ktorom študoval v školskom r. 1929/1930 až 1936/1937. Na tejto slávnosti prehovoril primátor mesta Košice, MUDr. Richard Raši, PhD, MPH. Táto slávnostná akcia sa uskutočnila dňa 9. októbra 2014 v rámci osláv 90. výročia založenia Štátnej nemocnice v Košiciach

Viliam Ganz štúdium na gymnáziu ukončil maturitou s vyznamenaním. So svojimi rodičmi otcom Šimonom a matkou Ruženou býval na Štefánikovej 103, na dnešnej Hlavnej ul. 103. V r. 1937 začal študovať na Lekárskej fakulte Univerzity Karlovej (LFUK) v Prahe. V r. 1940 štúdium prerušil, pretože LFUK bola uzavretá počas nemeckej okupácie. V r. 1939 sa vrátil do Košíc. Nakoľko bol židovského pôvodu, krátko po príchode do Košíc, ktoré v tom čase patrili Maďarsku, bol odvedený na nútené práce, kde pracoval pod brutálnym velením maďarskej armády. V r. 1944, keď transportovali židov z Košíc do koncentračných táborov, Viliam Ganz bol odoslaný do koncentračného tábora v Osvenčimi, ale cestou sa mu podarilo utiecť do Budapešti. Roku 1945, po oslobodení Budapešti, Viliam Ganz sa oženil s Magdou Weisovou, vrátili sa do Košíc.

Po skončení II. svetovej vojny pokračoval v štúdiu na Lekárskej fakulte UK v Prahe. Boli mu uznané tri semestre z predvojnových rokov. V r. 1947 promoval „summa cum laude“, t.j. všetky tri rigoróza vykonal na výbornú. Lekársku prax začal na Internom oddelení v nemocnici na Bulovke pod vedením prof. MUDr. Klementa Webera. V r. 1951 prešiel s ním do novovzniknutého „Výskumného ústavu chorôb obehu krvného“ v Thomayerovej nemocnici, v Prahe-Krči. Na tomto Ústave pracoval do r. 1966, od r. 1962 pod vedením Prof. MUDr. Jana Broda, DrSc. Počas celej doby pôsobil ako renomovaný kardiológ a v posledných rokoch ako vedúci koronárnej skupiny, ktorá sa venovala meraniu krvného prietoku lokálnou termodilúciou. Merali minútový srdcový výdaj umiestnením katétra v a.pulmonalis a porovnali ho s minútovým výdajom stanoveným podľa Fickovho princípu, zhoda medzi obidvomi metódami bola výborná.

MUDr. Ganz s manželkou mali dvoch synov, Petra a Tomáša, ktorí sa narodili v Prahe. V r. 1966 MUDr. Viliam Ganz s rodinou emigrovali cez Taliansko do Los Angeles, USA. Neskôr v USA sa stal profesorom kardiológie v Cedars-Sinai Medical Center, pokračoval vo svojej práci pod vedením profesora Jeremy Swana. Spolu vyvinuli tzv. Swan-Ganzov katéter, ktorý umožňuje nafúknutie malého balónika na konci katétra a vplávanie katétra do pravej komory a do a. pulmonalis bez použitia röntgenovej kontroly. Použitie Swan-Ganzového katétra sa v kardiológii rozšírilo po celom svete.

Jeho synovia sa stali veľmi úspešnými univerzitnými profesormi. Peter sa stal profesorom kardiológie, pracuje ako vedúci kardiológie v General Hospital, San

Francisco, USA a Tomáš je profesorem pulmonologie na UCLA Univerzite v Los Angeles, USA.

Milan Novák – Michal V. Šimůnek

(Psychiatrická léčebna Kosmonosy – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha)

Psychiatrickí pacienti mezi „eutanázií“ a totální válkou, 1941–45: Možnosti a limity statistické (mikro)sondy v případě jednoho ústavu (Kosmonosy)

Psychiatrickí pacienti v období nacistické okupace českých zemí představovali velmi specifickou skupinu, jak pokud šlo o přístup oficiální německé zdravotní administrativy, tak i dopadu obecně zhoršených poměrů v důsledku války. Cílem příspěvku je poukázat na komplikovanost využití pramenů různé proveniencí (české/německé, úřední/soukromé, centrální/regionální atd.) při analýze rapidně zvýšené úmrtnosti v daném ústavu, tzn. někdejší Zemskej ústavu pro choromyslné (Landesanstalt für Geisteskrankhe) Kosmonosy u Mladé Boleslavi v období, které je obvykle zahrnováno pod tzv. decentralizovanou (či také druhou) fázi nacistické „eutanázie“. Konkrétně půjde zejména o navzájem korelované výsledky statistických přehledů získaných z různých archivních pramenů vztahených k udávaným počtům a příčinám úmrtí. Na příkladu tohoto ústavu budou také tematizovány doposud málo známé skutečnosti související s migrací německých uprchlíků přes protektorát v letech 1944–45, respektive kontinuita ve stavu poskytované lékařské péče po květnu 1945.

Katarína Pekařová

(Univerzitná knižnica Bratislava)

Vybrané aspekty výchovy k zdraviu a starostlivosti o zdravie na školách v minulosti (do roku 1918 na dnešnom území Slovenska).

Dejinám výchovy k zdraviu a starostlivosti o zdravie na školách sa v slovenskej odbornej literatúre doteraz venovala pozornosť len okrajovo. Zo spektra tématických problematik tohto interdisciplinárneho odboru sa autorka zamerala na prehľad zákonných nariadení, ktoré upravovali starostlivosť o zdravie školop povinnej mládeže v Uhorsku, a tiež podala sumár najvýznamnejších učebníc pre slovenské i maďarské obyvateľstvo do roku 1918.

Spomedzi zákonných nariadení upravujúcich starostlivosť o zdravie na školách v Uhorsku si pozornosť zaslúži aj v celoeurópskych reláciách jedinečná inštitúcia „školský lekár – učiteľ zdravovedy“, ktorá bola zriadená v roku 1885 na stredných, od 1886 aj na meštianskych školách. Úlohou školského lekára bolo vyšetřovať, kontrolovať a evidovať zdravotný stav žiakov. V záujme zamedzenia výskytu nákazlivých ochorení mal lekár vykonávať pravidelnú kontrolu budovy školy a jej okolia, internátu školy, resp. podnájmov študentov. Školský lekár dohliadal na hygienu, vetranie, kúrenie, zásobovanie vodou a tiež vybavenie tried. Zároveň ako učiteľ zdravovedy bol členom pedagogického zboru školy. Na gymnáziách vyučoval zdravovedu v 7. ročníku, na meštianskych školách v 4. ročníku.

K najdôležitejším učebným pomôckam pri výchove k zdraviu patrili učebnice. Za prvú samostatnú učebnicu zdravovedy tak pre maďarské ako aj slovenské obyvateľstvo považujeme preklad pôvodne nemeckého diela Bernharda Ch. Fausta *Gesundheits-Katechismus zum Gebrauche in den Schulen und beym häusliche Unterrichten*, ktorého adresátmi mali byť primárne deti. Prekladateľom do dobovej slovenčiny bol jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej osvietenskej vedy Jur Ribay⁵, ktorý tento preklad pripravil podľa maďarskej Józsefom Kisom⁶ doplnenej predlohy. Na základe komparácie zachovaných prác možno konštatovať, že na prelome 18. a 19. storočia vyšli v oboch jazykoch (v maďarčine početnejšie a diferencovanejšie) základné diela, ktoré šírili zdravotnú osvetu a sprostredkovali poznatky o zdravom životnom štýle. V priebehu 19. storočia sa však situácia zmenila. Zatiaľ čo pre maďarské ľudové školy vyšla približne desiatka samostatných učebníc zdravovedy, pre slovenské ľudové školy vyšla samostatná učebnica až 80. rokoch 19. storočia.⁷

---

⁵ RIBAY, Jur. *Katechismus o zdravj pro obecny lid a sskolskau mládež*. Pest : Trattner 1795.

⁶ KIS, József. *Egészséget tárgyzó katechismus a' köznépnek és az Oskolába járó Gyermeknek számára, Hogy tudhassák Egészségjüket betsülni és örizni*. Sopron : Nyomtatott Sziesz Kláránál, 1794.

⁷ URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor. *Zdravo- a teloveda pre ľudové školy*. Trnava : Adolf Horovitz, 1886.

Zdravoveda ako samostatný predmet sa vyučovala v Uhorsku od 30. rokov 19. storočia na učiteľských ústavoch. K najpoužívanejším maďarským učebniciam patrila učebnica hlavného mestského lekára v Budapešti Adolfa Schermanna (1842–1904).⁸ Pre slovenských adeptov učiteľstva nevyšla samostatná učebnica zdravovedy, avšak v rámci učebníc pedagogiky nájdeme obsiahle kapitoly, ktoré sa zdravovedy týkajú. V roku 1847 preložil katolícky kňaz Andrej Caban (1813–1860) jednu z prvých učebníc pedagogiky, ktorej autorom bol rodák zo Sládečkoviec Štefan Majer.⁹ Starostlivosť o zdravie a najčastejšie ochorenia tvoria približne tretinu diela. O takmer štvrtstoročie neskôr vyšla v slovenčine už pôvodná učebnica od Samuela Ormisa, ktorú napísal najmä pre potreby učiteľského semeniska založeného pri prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej v roku 1863.¹⁰

---

⁸ SCHERMANN, Adolf. Test és egészségtan képezdek, polgári iskolák, tanítók, szülék és művelt közönség számára. Budapest : Roenberg, 1879, 192 s.

⁹ MAJER, István. *Prostonárodnó vichovoslovi čili Paedagogia populárna*. Buda, Kr. Uh. Univers. Knihtlačareň, 1847, 203 s.

¹⁰ ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov*. Diel prvý a druhý. Veľká Revúca . Nakladateľský spolok, 1871 a 1874.

Milada Říhová

(Ústav dějin lékařství a cizích jazyků I. LF UK Praha)

Narození Václava Lucemburského

Historie císařského řezu je velmi složitá a komplikovaná, ale jako nesmírně zajímavá se jeví souvislost této operace s lucemburskou Prahou. V r. 1980 se objevil v odborném historickém časopise pro historii Lucemburska článek J. P. Kinsche o Beatrici Burgundské. Autor zde upozornil na některé dávno zapomenuté údaje a my se vrátíme znovu k historii.

Béatrix de Bourbon, česky Beatrice Burgundská, kněžna lucemburská a zároveň i česká královna, je zapomenutou postavou historie, obzvláště české. Objevuje se několikrát ve Zbraslavské kronice Petra Žitavského, ale jinak z naší historie mizí. Nenalezneme ani její bystu v triforiu chrámu sv. Víta v Praze, kde jsou jedinečné portréty členů královské rodiny, církevních hodnostářů i samotných stavitelů chrámu Matyáše z Arrasu a Petra Parláře; přestože Beatrice byla nevlastní matka Karla IV., který nechal kamenné podobizny vyhotovit. Ba neznáme ani její datum narození. Její fyzická podoba je pravděpodobně realisticky dochovaná na jejím náhrobku v Saint Denis. Datum jejího narození lze vztáhnout k době kolem roku 1314. Béatrix pocházela z velmi vznešeného rodu a jejím předkem byl sám francouzský král Ludvík IX., později svatořečený.

S českou historií se vznešená lucemburská kněžna setkala prostřednictvím krále Jana Lucemburského. Český král Jan Lucemburský žil po smrti své ženy Elišky Přemyslovny v r. 1330 nějaký čas jako vdovec, pohybuje se neustále po celé Evropě, ale kolem roku 1334 se seznámil na lucemburském knížecím dvoře s patrně velmi pohlednou princeznou Beatricí, se kterou se v r. 1335 oženil. Až v lednu roku 1336 přivezl svou druhou manželku do hlavního města království – do Prahy. Beatrice si však nedokázala získat sympatie české strany. Její manžel – „král cizinec“ – nebyl ve svém království oblíbený a Beatrice byla vnímaná rovněž jako cizinka. Tak se asi i v Praze cítila.

25. února 1337 se za „zázračných okolností“ narodil syn, jemuž bylo dáno přemyslovské rodové křestní jméno Václav. Tyto „zázračné okolnosti“ jsou uvedeny zároveň ve třech historických pramenech: v kronice Richarda de Wassebourg, ve vlámských Gestes brabantconnes a v tzv. Necrologium moraviense. Richard de Wassebourg praví: „Wenceslas... a la naissance duquel sa mere fut ouverte sans en mourir.“ (Václav, při jehož narození byla jeho matka otevřena, aniž by zemřela na následky.) Gesta sdělují ve vlámských verších prakticky totéž a uvádějí k provedení zákroku i jméno Iulia Caesara. Necrologium moraviense lakonicky informuje v latině: „Wenceslas ex utero materno Beatricis Borbonis excinditur.“ (Václav je vyříznut z dělohy matky Béatrix de Bourbon). Dvě poslední tvrzení byla napsána ve 14. století.

Jsou to v podstatě zprávy s příděchem senzace. Otázka zní: byla by taková operace v r. 1337 vůbec možná? Věrohodnost těchto tří svědků nelze ani stoprocentně prokázat, avšak ani vyvrátit. Je nutné uvést, že se Béatrix již tři měsíce poté zúčastnila své korunovace českou královnou, tedy obtížné a déle trvající slavnostní ceremonie. Musela by být patrně

zdravotně v pořádku; ačkoliv připomeneme-li si např. úmrtí šestadvacetileté babičky Karla IV. i Václava Lucemburského, české královny Guty Habsburské, královny nebyly kvůli svým „ženským potížím“ při ceremoniálních aktech šetřeny. Guta byla korunována českou královnou v době svého posledního šestinedělí a naprosto vyčerpaná deseti porody čtrnáct dní po své korunovaci zemřela.

Avšak Beatrice se dožila na tehdejší dobu vysokého věku 69 let a dokonce přežila svého jediného syna, vévodu Václava Lucemburského, téměř o tři týdny. Dá se tudíž usuzovat, že tato česká královna se ve srovnání s jinými královnami oné doby těšila pevnému zdraví. Pro sice nepatrnou, ale přece jenom přípustitelnou možnost uskutečnění tehdy velmi nebezpečné operace je možné hledat i důvody v rovině psychologické: královna odjela dva týdny po své korunovaci do Lucemburska a svého tříměsíčního synáčka zanechala v patrně nenáviděné Praze. Nejspíše se sem už nikdy nevrátila: vzpomínky mohly být přespříliš chmurné. Tzv. „císařský řez“, použitý jako zcela krajní možnost záchrany novorozeněte, nelze v tomto případě ani potvrdit, ani zcela vyloučit. Za připomínku však tato událost rozhodně stojí.

Dana Stehlíková

(Ústav klasických studií FF MU Brno)

Jak uchopit ars edendi v případě latinského herbáře Křišťana z Prachatic

Příspěvek bude věnován problémům, které s sebou přináší příprava kritické edice latinského, pouze rukopisně dochovaného herbáře Křišťana z Prachatic († 1439), tedy vůbec prvního spisu bohemikální provenience, který spadá do oblasti materia medica, a není přitom pouhým rostlinářem či synonymářem. Herbář obsahuje přes 350 hesel o účincích jednoduchých léčiv převážně rostlinného a z menší části i živočišného a nerostného původu. Jeho text byl ve středoevropském prostoru rozšířen daleko více, než se dříve soudilo, což dokládá 19 dnes známých pozdně středověkých rukopisů, z nichž 15 bylo dohledáno teprve v posledních několika letech.

Díky abecednímu řazení hesel bylo možné text velmi snadno doplňovat o nová léčiva a většina opisovačů či pozdějších uživatelů tak také činila. Jsme zde svědky toho, jak potřeby a preference každého z nich ovlivňovaly textovou tradici herbáře, která se začala proměňovat hned po sestavení textu v 90. letech 14. století a která procházela změnami až do začátku první poloviny 15. století, do níž spadají poslední dochované rukopisy. Žádné dva opisy tak neobsahují zcela identické složení a pořadí hesel a kromě dvou základních redakcí, do nichž se celá tradice rozpadá, můžeme rozlišit řadu menších sub-redakcí. Každý pokus o zpřístupnění takového „otevřeného“ textu (opus apertum) proto naráží na řadu úskalí a každý z možných postupů s sebou přináší jisté výhody i nevýhody. Otázka vhodně zvoleného edičního přístupu je o to palčivější, že herbář představuje nejen významný pramen pro naše dějiny lékařství, farmacie a botaniky, ale poskytuje i řadu podnětů pro obory spojené se studiem jazyka a literatury (české a německé glosy, způsob práce s prameny, zasazení do celoevropského kontextu farmakografické literatury).

Příspěvek bude zohledňovat jak tradiční textověkritické metody, tak i nejnovější poznatky a přístupy stockholmské medievistické ediční laboratoře (Ars edendi programme. An editorial laboratory of medieval texts), založené v roce 2008.

Marco Stella

(Hrdličkovo muzeum člověka Praha; Katedra filosofie a dějin přírodních věd PřF UK Praha)

Ideální těla. Antropologie, medicína a problém národa a rasy u Jindřicha Matiegky a Aleše Hrdličky (1918-1939)

Generace fyzických antropologů začínajících své odborné působení na přelomu 19. a 20. století, kdy se v řadě zemí tento obor disciplinoval a profesionalizoval, vyšla z velké části z medicínských kruhů. Je nápadné, že v evropských zemích i v USA řada antropologů nechápala sama sebe jen jako vědce zabývající se pozitivním popisem lidských skupin, ale také za „lékaře národů“, usilujících jednak o nápravu kulturních či biologických neduhů lidských skupin, jednak i o stanovování normy a nenormy, zdraví a nemoci atd. Zvláště normy fyzického vzhledu a rozvoje určitých psychických charakteristik, přisuzovaných konkrétním lidským skupinám (rasám), nacházely značnou politickou odezvu. V řadě států posloužily a přispěly tyto stereotypy, ať již v negativním smyslu vymezení se či pozitivním smyslu přimknutí k některému z těchto ideálů, k budování nacionálních identit.

V případě Československa toto platí obzvláště pro práce prof. Jindřicha Matiegky, který po vzoru svého zámořského přítele a korespondenta pojímal obyvatele Československa po roce 1918 jako „rasu ve stadiu zrodu“, která má obrovský rozvojový potenciál, stojí však i před řadou biologických a kulturních výzev, před kterými může obstát jen pod odborným antropologickým vedením a dozorem. Podobnou koncepci „rasy ve stadiu zrodu“ např. Hrdlička aplikoval na původem evropské obyvatelstvo USA či obyvatele Koreje. Matiegka i Hrdlička nejen že pozitivně zkoumali stav svých aktuálních výzkumných objektů („ras ve stádiu zrodu“), ale také extrapolovali jejich budoucí vývoj, v němž hraje důležitou roli i antropologie (disciplína stanovující tělesnou normu) a eugenika jakožto její aplikovaná verze (tuto normu prosazující). Lze se domnívat, že normativní role, kterou si disciplína antropologie sama přiřkla, měla důležitý vliv i na rychlost a formu její disciplinace a institucionalizace v různých zemích. V tomto ohledu často zmiňované provázání medicíny, antropologie a politiky zejména v Německu po roce 1933 bylo mnohem spíše určitým rozvinutím této jinak běžné, pro všechny strany výhodné symbiózy než pouhou „historickou anomálií“. Příspěvek se zaměří na příkladu Jindřicha Matiegky a Aleše Hrdličky na některé strategie, jakými antropologie v raném Československu jako obor usilovala o své prosazení a pevnou disciplinaci a také na jejich představu role antropologa v rámci státního aparátu a následně bude komparována s jinými obdobnými (leckde dřívějšími) snahami o disciplinaci v evropských zemích (např. Německo, Francie, Slovinsko).

Milan Svoboda

(Katedra historie, FPHP TU Liberec)

Dětské „zrůdy“ v žitavských kronikách raného novověku

Opakované porody srostlých dvojčat, označované v dobové němčině jako „zrůdy, zmetky“ („Missgeburt“) či jinak znetvoření novorozenci se stali předmětem zájmu také písařů raně novověkých městských kronik z hornolužické Žitavy. V některých případech se dokonce setkáváme s vyobrazeními těchto „siamských dvojčat“. Historik raného novověku, neorientovaný na téma dějin lékařství, je postaven před otázky nejen z tohoto, ale i z dalších vědních oborů, stejně jako před zásadní problém svého výzkumu: Z jaké perspektivy, resp. jakou metodou uchopit fenomén dřívějšího i současného obecného zájmu o poškozené lidské plody, aniž by zůstal v rovině prosté deskripce sledovaného faktu coby kurioza vhodného toliko pro kulturní dějiny 19. století.

Shodou okolností jde v případě znetvořených novorozenců ze Zhořelce, Drausendorfu a dalších obcí pouze o dívky. Všechny – určitou částí těla společné – byly pokřtěny (Justina a Dorothea, Sara a Anna, Christina a Justina). Pozoruhodné je, že děti s dvěma hlavami, ať už s dvěma těly, nebo s jedním, vždy však pouze o čtyřech rukách a o dvou nohách, pravidelně obdržely dvě jména. Pokud se narodil nepovedený lidský tvor s jedním tělem, ale dvěma hlavami, byl zřejmě považován za dva jedince a podle toho také pokřtěn. Z hlediska dobové teologické protestantské praxe lze s jistou opatrností dovodit, že podle tamních duchovních nesídlila lidská duše v těle, ale v hlavě. Pozoruhodné je, že tento jev zůstává v rovině ryzí popisnosti. Nespátřujeme ani obvyklý farářsky moralizující přístup (např. očekávané „vysvětlení“, že takto znetvořené děti jsou zajisté výsledkem „neřádného“ manželského obcování), ani náhled profetický (apokalyptické vize), tj. varování před možnou zkázou křesťanstva.

Kromě problému teologického je nutno podívat se na téma z hlediska dobové medicíny. V kronikách pochopitelně nenajdeme vědecké pojednání o lékařském pohledu na příčiny vzniku srostlých dvojčat, ostatně na to ani nebyli městští kronikáři školeni a podobné otázky si vůbec nekladli. Případy nebyly využity ani k dobovému anatomickému divadlu se snahou vysvětlit tento neobvyklý fyziognomický jev. Podobné porody však vzbudily všeobecnou pozornost správců města, takže v případě znetvořených novorozeňat z Drausendorfu se po jejich předčasné smrti dozvídáme, že městská rada v Žitavě nařídila pitvu, kterou provedli tamní „doktor“ a „lazebník“.

Detailnější pohled zaslouží též reakce veřejnosti, která se z blízkého i širokého okolí scházela, aby postižené kojence spatřila na vlastní oči. Lidová tvořivost šla tak daleko, že o tvorech jen zčásti podobných lidem vznikla kramářská píseň, čímž se otevírá prostor pro výzkum etnografický i kulturněhistorický.

Téma, které dosud v české historiografii pro období raného novověku nebylo obsáhleji pojednáno, zaslouží transdisciplinární přístup a kritický náhled, stanovení základních otázek dalšího výzkumu a úvah o komparaci tohoto fenoménu v různých regionech.

Petr Svobodný

(Ústav dějin UK a archiv UK Praha)

Soudobé dějiny medicíny: Instituce, časopisy, témata

Soudobé dějiny medicíny (tj. dějiny medicíny a zdravotnictví ve 20. století) lze nazírat ze dvou úhlů pohledu: 1. jako jedno z historických období v kontextu „klasických“ dějin medicíny, 2. jako specifickou oblast soudobých dějin (Zeitgeschichte, contemporary history). Dějiny medicíny jako součást soudobých dějin je vzhledem k jejich předmětu nutné studovat jako průnik dějin sociálních, kulturních a politických. Koncepty a témata soudobých dějin medicíny, jak jsou na počátku 21. století využívány, studovány a prezentovány evropskými historiky, budou v konferenčním příspěvku představeny na základě analýzy obsahu zhruba 20 ročníků profilujících časopisů k dějinám medicíny německých (Sudhoffs Archiv; Medizin, Gesellschaft und Geschichte) a britských (Medical History; Social History of Medicine). Relevance zvolených časopisů pro obor jako celek i pro zvolené téma bude zvýrazněna zařazením těchto časopisů do národních institucionálních modelů bádání o dějinách medicíny (na příkladu Německa a Velké Británie) a mezinárodních sítí vědecké spolupráce v našem oboru. Konferenční příspěvek vychází z již publikované kapitoly v kolektivní monografii.

Bibliografie

Petr SVOBODNÝ, Evropské časopisy k (soudobým) dějinám medicíny, in: Jiří PEŠEK a kol., Napříč kontinentem soudobých dějin, Praha 2013, s. 196-214.

František Šimon

(Katedra romanistiky a klasickej filológie UPJŠ Košice)

Johannes Gregorius Macer Szepsius (1530 - po 1579) a jeho kritika lekárov

Johannes Gregorius Macer Szepsius (1530 - po 1579), málo známy humanistický autor, pochádzal zo slovenského mestečka Moldavy nad Bodvou, študoval a pôsobil v Krakove. Bol autorom typickej latinskej príležitostnej poézie, zaujímal sa o alchýmiu a prírodné vedy. Jeho básnická skladba *De vera gloria libellus* (O pravej sláve) vydaná v Krakove v roku 1562 sa zaoberá opisom skutočnej slávy, ktorá podľa neho spočíva v bohu. Podstatnou časťou diela je neľútostná kritika viacerých povolání. Najväčšiu pozornosť venuje práve lekárskeму stavu. Macer však nie je v tejto kritike celkom originálny, mnohé z toho, čo lekárom vyčíta, sa opakovane objavovalo v dejinách medicíny. V príspevku sa analyzujú niektoré prvky kritiky spoločné so stredovekými sentenciami a Petrarcovými Invektívami voči lekárovi.

Libor Švanda

(Centrum jazykového vzdělávání MU Brno)

Dietetický spis *De observatione ciborum* v bohemikálních rukopisech 15. století

Spis *De observatione ciborum*, známý také pod názvem *Epistula Anthimi*, patří mezi raná díla žánru *regimen sanitatis*.¹¹ Byl sepsán v 6. století, tedy v období, kdy ještě uvedený typ literatury nebyl pod vlivem arabských textů.¹² Obecnější úvod je psán formou listu a je v něm položen důraz na význam správné přípravy pokrmů, aby byly dobře stravitelné a na člověka působily příznivě. Druhá část spisu (nadepsaná *Liber sumendorum ciborum*) + pak obsahuje katalog konkrétních zvířat, rostlin a souvisejících produktů vhodných ke konzumaci (chléb, různé druhy masa, špek, vnitřnosti, ryby, zelenina a ovoce, luštěniny a obiloviny, mléčné výrobky, nápoje), přičemž je obvykle uveden správný způsob jejich přípravy či podávání a často také informace, nakolik je pokrm vhodný pro lidi zdravé a nakolik pro nemocné.

Dosud bylo popsáno celkem deset rukopisů, které text obsahují, z nichž dva se dochovaly v českých kodexech z 15. století: v rukopise XIV A 12 pražské Národní knihovny a v kodexu č. 5 Městského muzea a galerie ve Vodňanech. Zatímco k pražskému rukopisu alespoň částečně přihlédly obě dosavadní kritické edice spisu (Rose 1870, Liechtenhan 1928), text vodňanského rukopisu byl identifikován a vydán prozatím pouze v rámci diplomové práce Julie Koldové z roku 2012, kde editorka zachytila také různocnění pražského rukopisu a méně srozumitelné pasáže blíže osvětlila doplněním různocnění rukopisu saint-gallenského (St. Gallen, Stiftsbibliothek 762, 9. století), popř. pařížského (Paris, Bibliothèque Nationale 14935).

Obě česká dochování jsou si vzájemně velmi blízká. Vznikla až v 15. století, zatímco všechny ostatní dosud popsané rukopisy jsou datovány do 9.–12. století. Od většiny ostatních rukopisů se liší svým titulem, v němž je autorství namísto Anthimovi připisáno Pliniovi Staršímu (*Epistula Plinii Secundi*). Oba dále mají totožné uspořádání kapitol a jejich názvy, shodné omise, vsuvky, pořádek slov ve větě i případné chyby. Původní syntakticky rozvolněný jazyk je v obou rukopisech z velké části přizpůsobený latině pozdního středověku. S největší pravděpodobností není ani jeden opisem toho druhého, oba však mohly mít společnou předlohu.

Ani žádný z prozatím zdokumentovaných západoevropských rukopisů (tři jsou uloženy ve Francii, po dvou ve Švýcarsku a Velké Británii, jeden v Německu) nesloužil jako předloha pro pražský nebo vodňanský rukopis. Textově nejbližšími se však zdají být pozdější rukopis saint-gallenský (St. Gallen, Stiftsbibliothek 878), již zmíněný rukopis pařížský (Paris, Bibliothèque Nationale 14935) a rovněž rukopis bamberský (Bamberg, Staatsbibliothek L III 8).

¹¹ Milada ŘÍHOVÁ, *Dvorní lékař posledních Lucemburků*, Praha 1999, s. 96.

¹² Melitta WEISS ADAMSON, *Medieval Dietetics. Food and Drink in Regimen Sanitatis Literature from 800 to 1400*, Frankfurt am Main 1995, s. 22.

Přestože vzhledem k ostatním manuskriptům jsou rukopisy pražský a vodňanský časově relativně vzdálenými opisy, je patrné, že v evropském kontextu představují specifickou pozdně středověkou textovou tradici.

Výběrová bibliografie

Anthimi de observatione ciborum epistula ad Theudericum regem Francorum. Hrsg. von Valentinus ROSE, Leipzig 1877 (poprvé 1870).

Anthimi De observatione ciborum ad Theodoricum regem Francorum epistula. Hrsg. von Eduard LIECHTENHAN, Berlin 1963 (poprvé 1928).

Mark GRANT, Anthimus De observatione ciborum. On the observance of foods, Totnes 1996.

Julie KOLDOVÁ, Neznámé(?) regimen sanitatis vodňanského rukopisu č. 5 (Dipl.), Brno 2012.

Paola PAOLUCCI, Profilo di una dietetica tardoantica. Saggio sull' Epistula Anthimi de observatione ciborum ad Theodoricum regem Francorum, Napoli 2002.

Dana RŮŽIČKOVÁ, De naturis rerum esibilium et potabilium. Regimen sanitatis in the Summa recreatorum compilation. Graeco-latina Brunensia 2007, 12, s. 97–124.

Milada ŘÍHOVÁ, Dvorní lékař posledních Lucemburků, Praha 1999.

Milada ŘÍHOVÁ, Sanitatem conservare (K typologii jednoho druhu středověké lékařské literatury). Listy filologické 2004, 127, s. 54–65.

Wolfram SCHMITT, Geist und Überlieferung der Regimina Sanitatis, in: Luisa Cogliati Arano (vyd.), Tacuinum sanitatis. Das Buch der Gesundheit, München 1976, s. 17–35.

Melitta WEISS ADAMSON, Medieval Dietetics. Food and Drink in Regimen Sanitatis Literature from 800 to 1400, Frankfurt am Main 1995.

Daniela Tinková

(Ústav českých dějin FF UK Praha; Ústav dějin lékařství 1. LF UK Praha)

Koncepty biomoci a medikalizace v dějinách medicíny

Cílem přednášky je pokusit se vymezit a charakterizovat koncepty - zejména ve foucaultovském pojetí - biomoci (biopolitiky) a „medikalizace“ jako strategií, s nimiž byl spjat růst normotvorné a sociálněregulační moci medicíny příznačný pro „moderní“ společnosti 18. - 20. století. Obecné jevy budou ilustrovány na několika konkrétních příkladech z českých zemí 18. a počínajícího 19. století, kterým jsem se věnovala v uplynulých letech: profesionalizace zdravotnického personálu „monopolizace“ lékařského/zdravotnického vědění lékařskými fakultami (a současně podřízení těchto lékařských fakult státním orgánům); profesionalizace a „maskulinizace“ porodnictví; počátky plošné vakcinace; „hygienizace“ soukromého života i veřejného prostoru a s tím spjatá „medikalizace smrti“ (nové normy v pohřebnictví a odsouvání hřbitovů jako příklad apod.)

David Tomíček

(Katedra historie FF UJEP Ústí nad Labem; Ústav dějin lékařství I. LF UK Praha)

Magie ve středověké a raně novověké medicíně

Středověké a raně novověké prameny přinášejí četná svědectví podporující tezi o vzájemné provázanosti magie a předmoderní medicíny. S prvky magického myšlení se setkáváme v dílech učených lékařů i ve svědectvích o praxi lidových léčitelů. Zatímco prvně jmenovaní dokázali k některým protektivním či terapeutickým postupům zaujmout kritické stanovisko, na nižších patrech profesní hierarchie se setkáváme s projevy kulturního synkretismu, jenž byl vůči principům magického myšlení vyloženě otevřený. Příspěvek analyzuje na příkladu především jazykově českých pramenů 15. a 16. století vybrané aspekty této magicko-lékařské praxe, zejména amuletů, zaříkávadel a ritualizovaných postupů. Všímá si jejich vzájemné provázanosti, vnitřní logiky a inspiračních zdrojů.